

УДК 37.018.1(073)

О.Н. Якимович, Я.В. Ільчишин, Львів, Україна / O. Yakymovych, Y. Ilchyshyn, Lviv, Ukraine
e-mail: ilchushun84@ukr.net

ВПЛИВ СЕРЕДОВИЩА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НА ПРОФЕСІЙНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Анотація. В статті розглянуто вплив середовища вищого навчального закладу на професійне виховання майбутніх фахівців, а саме на формування основних компонентів мотиваційно-ціннісної сфери особистості. Вищий навчальний заклад виступає як особливе виховне середовище, що трансформує знання і культурні цінності. Під час виховного процесу формується світоглядне мислення, система цінностей, які визначають відношення до обраної професії, до вимог, специфіки та умов професійної діяльності. До професійного виховання належить формування мотивів професійної діяльності, професійного обов'язку, свідомого ставлення до вимог та моральних засад, що висуваються суспільством.

В статті проаналізовано два основні підходи до професійного виховання фахівців. Перший підхід розглядає виховання професійно-важливих якостей. Другий підхід виокремлює в якості цілей розвиток потребнісно-мотиваційної та ціннісно-сислової сфери фахівця, перебудову ієрархії цінностей, що належать до професійної діяльності в цілому і конкретної професії зокрема.

Аналіз наукової літератури показав значні переваги середовищного підходу в педагогічній практиці вищого навчального закладу. Досліджується ситуація розвитку особистості як спеціально створеного середовища, на основі особистісного та професійного досвіду фахівця і того, що представляє середовище та вивчення питання їхньої інтеграції. Вплив середовища на людину опосередкований, не лише на свідомому, але й на підсвідомому рівні. Середовищний підхід дає можливість студенту самостійно орієнтуватися в потоці інформації й забезпечує максимум адаптації. В умовах даного підходу вплив на особистість є цілісним та гармонійним. Середовищний підхід є основою технології, яка дозволяє інтегрувати навчальний й виховний процес.

Ключові слова: середовище, виховне середовище, освітнє середовище, освітньо-виховне середовище, соціокультурне середовище, виховний простір, виховний процес, професійне виховання, середовищний підхід.

The influence of university environment on the professional education of future professionals.

Annotation. In the article the influence of the environment of higher education on the professional education of future professionals is considered, namely the formation of the main components of the motivational value of a personality. A higher educational institution acts as a special educational environment that transforms knowledge and cultural values. During the training process it is formed the worldview thinking, values that determine the relevance to their chosen profession, the requirements and conditions of the specific professional activity. Professional education belongs to the formation of motives of professional activities, a professional duty, a conscious attitude to moral principles and the requirements, imposed by the society.

The article analyzes two main approaches to the vocational education of specialists. The first approach considers the education of important professional qualities. The second approach sorts out the development of the necessarily- motivational and value-semantic spheres of the specialist as goals, restructuring the hierarchy of values that belong to the profession activity in general and to a definite occupation in particular.

The analysis of scientific literature shows the significant benefits of the environmental approach to the teaching practice of a higher education. It is investigated the situation of the individual as a specially created environment based on the professional's personal and professional experience and the one that presents both the environment and the study of their integration. The impact of the environment on human is indirect not only on the conscious, but also on a subconscious level. The environmental approach enables the students to navigate the flow of the information and provides maximum adaptation. In terms of this approach the impact on the individual is integral and harmonious.

Environmental approach is the basis of technology that enables the integration of academic and educational process.

Key words: environment, education and educational environment, academic environment, socio-cultural environment, educational space, educational process, professional education, educational approach.

Постановка проблеми. У сучасних соціально-політичних умовах одним з важливих завдань вищої освіти є підготовка нової генерації інтелектуальної, управлінської, культурної еліти суспільства, яка орієнтується на послідовну реалізацію демократичних цінностей у своєму приватному житті та професійній діяльності. Одним із головних завдань будь-якого суспільства є створення оптимальних умов для соціалізації молодого покоління, адже саме молодь у майбутньому визначатиме перспективи та шлях розвитку нашої держави, формуватиме її майбутнє. Професійна підготовка майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі (ВНЗ)

передбачає не лише підвищення рівня розумового розвитку майбутніх фахівців, але й формування основних компонентів мотиваційно-ціннісної сфери особистості. Навчання у вищому навчальному закладі – це період, коли особливо інтенсивно відбувається розвиток, виховання і становлення особистості студента, здійснюється його професійна підготовка. Значним чинником у цьому процесі для студентської молоді виступає середовище вищого навчального закладу. Це стає можливим за умови педагогічної взаємодії між всіма учасниками освітньо-виховного процесу. Саме виховне середовище ВНЗ, яке зумовлює морально-естетичну взаємодію педагога зі

студентами, студентів між собою дозволяє сформуванню освічену і висококультурну особистість, доповнює її життєдіяльність у взаємодії з навчальним середовищем. Вищий навчальний заклад є не лише часткою виховного простору суспільства, а й сам виступає як особливе виховне середовище, що трансформує знання і культурні цінності.

Виховання фахівця не обмежується лише засвоєнням фахових знань та вмій. Велике значення мають його світоглядне мислення, система цінностей, які визначають його відношення до призначення обраної професії, до вимог, специфіки та умов професійної діяльності. Тому організації виховного процесу у ВНЗ необхідно приділяти особливу увагу. Навчання у вищому навчальному закладі передбачає створення умов, що забезпечуватимуть майбутнім фахівцям досягнення компетентності у професійній діяльності, відповідного культурного рівня, розвитку потреби до творчості. Ці умови – відповідне освітньо-виховне середовище – повинні стати простором, у якому відбуватиметься професійне та особистісне становлення майбутнього фахівця.

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити, що існують концепції середовища, що класифікуються відповідно до цілей педагогічного процесу. Першу групу складають концепції, які можна охарактеризувати як освітнє середовище, що спрямовані на створення умов для розвитку і саморозвитку особистості. До них відносяться концепції: виховного середовища (В. Караковський, Л. Новікова, Н. Селіванова та інші), виховного і культурного середовища як умови самовизначення особистості (О. Газман), культуровідповідного середовища, національно-культурного, культурно-інформаційного середовища та ін. (Є. Бондаревська, Н. Гладченкова та інші). Другу групу складають концепції, в яких середовище виступає як сфера впливу на процес розвитку особистості. Це концепції підходу на основі середовища в освіті (Ю. Мануйлов), культурно-освітнього, культурно-професійного середовища (Е. Белозерцев, Р. Кассіна, А. Павленко та інші), освітнього середовища (Є. Богданов, З. Тюмасєва, В. Ясвін), педагогічного середовища (А. Анохін). Аналізуючи концепції по їх ціннісному компоненту, можна констатувати, що всі вони орієнтовані на гуманістичні цінності, які включають допомогу і підтримку особистості в його, розвитку, співпрацю і співтворчість, толерантність, готовність прийти на допомогу іншим.

Численні публікації свідчать про інтерес науковців до означеної проблеми, адже фахівець-професіонал – це цілісний суб'єкт, активний, вільний, відповідальний у проектуванні, освітньому й творчому перетворенні власної діяльності, основними особливостями діяльності якого є комплексність, цілісність, творчий характер, поєднання колективної діяльності та індивідуальної

творчості і формується він у особливому середовищі вищого навчального закладу.

Мета статті. З огляду на вищезазначене метою даної публікації є аналіз впливу середовища вищого навчального закладу на професійне виховання та особистісне зростання майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу. Організація виховної роботи у вищому навчальному закладі вимагає враховувати обмеженість можливостей цілеспрямованого виховання, вплив на особистість молодої людини безлічі об'єктивних і суб'єктивних факторів. До об'єктивних чинників можливо віднести вплив загальної соціально-економічної ситуації в країні, рівень розвитку суспільної свідомості, ціннісних орієнтирів, що розповсюджуються засобами масової інформації та ін. До суб'єктивних чинників відносяться сформовані до моменту вступу до ВНЗ мотиви вибору професії і вищого навчального закладу, індивідуально-типологічні особливості студентів, рівень їх інтелектуального розвитку та ін. Складові цих чинників є змінні, однак для цього потрібний значний час, що нерідко перевищує термін навчання у ВНЗ.

Професійне виховання передбачає становлення юнаків і дівчат як досвідчених фахівців, які мають досконалі професійні знання, уміють творчо застосовувати їх на практиці, приймати нестандартні рішення, а також готові до роботи в умовах ринкових відносин. Професійне виховання взаємопов'язано з трудовим вихованням та є його логічним продовженням. Суттю професійного виховання є становлення студента як фахівця. Результатом професійного виховання є любов і повага до обраної професії, глибокі та різнобічні фахові знання і вміння, творчий підхід індивіда до вирішення наявних проблем, готовність приймати нестандартні рішення, особиста відповідальність за справу, відкритість для нових досягнень науки, техніки та практики. До професійного виховання належить також формування мотивів професійної діяльності на основі переходу соціальних і професійних вимог у систему ціннісних орієнтацій, активності особистості, формування професійного обов'язку, свідомого ставлення до вимог та моральних засад, що висувуються суспільством. В умовах сучасної України професійне виховання стає провідною ланкою у системі професійної підготовки, формування професійної свідомості майбутніх фахівців.

Порівняння змісту, який різні автори вкладають у поняття «професійне виховання», по-перше, свідчить про одночасне використання двох основних підходів: це формування професійно-важливих якостей і формування ставлення до професії та суб'єктів професійної діяльності; по-друге, поступово все ясніше виявляється зростання суб'єктності майбутнього фахівця у процесі опанування професії. Перший підхід, який можна

назвати традиційним, розглядає виховання (або формування) професійно-важливих якостей, перелік яких змінюється залежно від майбутньої професії. Основу для педагогічної діяльності складають освітньо-кваліфікаційні характеристики, нормативно-правові документи, що визначають вимоги до випускника ВНЗ.

Другий підхід, який розвивається в контексті особистісно-орієнтованої освіти, виокремлює в якості цілей розвиток потребнісно-мотиваційної та ціннісно-сміслової сфери фахівця, перебудову ієрархії цінностей, що належать до професійної діяльності в цілому і конкретної професії зокрема. Змістом праці є діяльність, у процесі якої формується ставлення до справи, до себе як суб'єкта праці, до колег по роботі. Найважливіше значення тут мають такі загальні особистісні характеристики як працьовитість та відповідальність, важливі для будь-якого виду діяльності. Відповідальність, як суб'єктна характеристика є важливою, при визначенні власної професійної долі.

Існує взаємозалежність між умовами освітнього середовища і професійним вихованням студентів у ВНЗ. Зміни внутрішнього середовища, що стосуються способів організації навчально-виховного процесу, створюють інтенцію на оволодіння студентами новими особистісними якостями, затребуваними на ринку праці. Ефективним цей процес є за наступних умов середовища [8, с. 71]:

- професійність: об'єкти, що його наповнюють і присвоюються студентам, є моделями професійних видів діяльності;
- лояльність: дозволяє помилятися без важких наслідків, небезпечних для оточуючих, тим самим здійснюючи профілактику помилкових професійних дій;
- гнучкість: дозволяє особистості з оптимальною швидкістю освоювати його властивості і виконувати його «вимоги»;
- інформативність: має ефективний зворотній зв'язок, що дозволяє негайно інформувати студента про результати його дій.

Професіоналізація процесу навчання у вищій школі починається зі створення спеціального освітньо-виховного середовища, яке має відповідні якісні характеристики, компоненти, складові й повинно стати об'єктивною умовою та чинником формування майбутнього спеціаліста. Професійне виховання повинне займати важливе місце у виховному просторі ВНЗ. Найбільш загальною тенденцією розвитку засобів виховної діяльності варто вважати перехід від організації виховних заходів до організації виховного простору ВНЗ, його системного впливу на особистість майбутнього фахівця.

Н. Селіванова, розглядаючи сучасні уявлення про виховний простір, пропонує розрізнити середовище від простору, оскільки перше існує в

даності, а другий конструюється. Якісна характеристика виховного простору – цілісність і стабільність. При його конструюванні необхідно дотримуватися своїх принципів та вимог [6].

Родовим для поняття «освітнє середовище» є поняття «середовище». У найширшому розумінні під середовищем розуміють оточення, яке складається з сукупності природних, матеріальних, соціальних чинників, які прямо чи опосередковано впливають на людину. Більшість науковців під освітнім середовищем розуміють багаторівневу систему умов (обставин, чинників), яка забезпечує оптимальні параметри освітньої діяльності певного освітнього суб'єкта в усіх аспектах – цільовому, змістовому, процесуальному, результативному, ресурсному. Виховне середовище як компонент освітнього середовища це складне багатоаспектне утворення, що охоплює сукупність педагогічно-виховних чинників і умов, в яких відбувається особистісний та професійний розвиток майбутнього фахівця, забезпечуються активні виховні процеси та взаємовідносини. Соціокультурне середовище вищого навчального закладу розглядається як чинник, що забезпечує соціалізацію студентів як процес відтворення та розвитку соціокультурної складової суспільства.

Важливими є теоретико-практичні напрацювання В. Кременя, та В. Бикова щодо шляхів освітнього застосування предметного простору об'єктивного світу, надано тлумачення термінів електронні освітні ресурси, інформаційне середовище та простір навчального закладу та педагогічної системи [1].

Середовищний підхід в педагогічній практиці вищого навчального закладу представлено у працях В. Дрофа, Г. Бэляева та Ю. Мануйлова. Доводячи необхідність розвитку середовищного підходу до виховання, Ю. Мануйлов спирається на сучасні міждисциплінарні знання у сфері функціонального структурного аналізу, синергетики, філософської лінгвістики стосовно середовища та її використання у виховній роботі [2].

Розглядаючи виховну діяльність вищого навчального закладу у контексті особистісного підходу, Е. Сафронова виділяє значимість формування здатності до пошуку сенсу, творчості, рефлексії; вольової регуляції, самостійності, відповідальності. У особистісно-розвиваючій школі виховання представлено як діяльність, у якій особлива роль належить педагогічній підтримці і допомозі у сфері самоорганізації і самоствердження особистості [5].

Численні публікації в педагогічній та психологічній літературі, присвячені різним аспектам формування освітнього середовища, свідчать про те, що середовищний підхід сьогодні розглядається поряд з визнаними підходами: особистісним, діяльнісним, системним, культурологічним,

антропологічним, компетентним, акмеологічним та іншими підходами як специфічна методологія дослідження й проектування педагогічних систем. Перевагами середовищного підходу в педагогічній практиці вищого навчального закладу є: 1) дослідження ситуації розвитку особистості як спеціально створеного середовища, виходячи з наявності двох джерел особистісного та професійного досвіду фахівця і того, що представляє середовище та вивчення питання їхньої інтеграції; 2) даний вплив на людину більш тонкий, найчастіше опосередкований, не лише на свідомому, але й на підсвідомому рівні; 3) середовищний підхід дає можливість студенту самостійно орієнтуватися в прискорюваному потоці інформації й забезпечує при цьому максимум адаптації; 4) середовищний підхід, виявляючи умови включення студента як суб'єкта в освітній процес, застосовуючи весь арсенал педагогічних засобів, дозволяє розробити технологію, яка враховуватиме вплив на всі аналізатори, сприятиме цілісності та гармонійності впливу на особистість.

Як зазначає В. Серіков «середовищний підхід у дидактиці інтегрує в собі соціокультурну і особистісну, змістову і процесуальну, об'єктивну і естетико-художню основу навчання, знімає багато теоретико-практичних проблем і протиріч проектування й реалізації особистісно-орієнтованого освітнього процесу» [7].

Середовищний підхід є основою технології, яка дозволяє подолати дискретність навчального й виховного процесу, зробити його дійсно неперервним. Виховним можна вважати середовище, в якому суб'єкту доступне засвоєння і практичне застосування якомога більшого соціального, історичного і культурного досвіду за допомогою розвитку індивідуальних потреб та здібностей. Притому таке середовище формується і об'єктивно існує в будь-якому ВНЗ або стихійно і некеровано, або створюється планомірно і продумано. Виховне середовище вищої школи відіграє вирішальну роль для гармонійного розвитку особистості, формування системи доцільної виховної взаємодії педагогів та студентів. Воно пронизує освітній процес вищого навчального закладу, інтегрує позанавчальну діяльність і є основним інструментом становлення фахівця.

Професійне виховання студентів в виховному середовищі забезпечується за допомогою їх активного залучення в соціально значущу, науково-дослідну, управлінську та дозвільну діяльність. Правильно організоване виховне середовище надає ширші можливості: свободи прийняття студентом рішення про його входження в виховне середовище, вибір діяльності, яка б дозволила йому досягнути найбільшого успіху, найвищого самовираження; засвоєння різноманітних сфер – культурної, природної, інформаційної тощо.

Аналіз складної ієрархії освітніх цілей вищої освіти і потреб суспільства, структури і функцій виховного середовища ВНЗ дозволив розробити критерії, що характеризують виховне середовище як особистісно розвиваюче, тобто як середовище професійного виховання, саморозвитку та самореалізації:

– виховне середовище ВНЗ є гнучким і відкритим. Воно спрямоване на створення умов для гармонізації впливу на особистість, що досягається освоєнням і впровадженням у виховний процес системного та середовищного підходів;

– підтримується певний баланс між стабільністю виховного середовища і його динамічністю;

– виховне середовище максимально наближає чи навіть занурює в сферу професійної діяльності;

– суб'єкти виховного процесу беруть участь у розвитку доброзичливого, комфортного, особистісно-орієнтованого освітнього середовища.

Дослідники виділяють наступні якості виховного середовища вищого навчального закладу: цілісність, ієрархічність, взаємозалежність системи і середовища.

Основною властивістю середовища є те, що воно стає освітнім тоді, коли з'являється особистість, що має інтенцію на освіту. Ю. Шабалін зауважує, що те саме середовище може бути освітнім для однієї людини і абсолютно нейтральним у цьому сенсі для іншої. Кожна людина має шанс самостійно формувати своє освітнє середовище в межах визначеного освітнього простору, вибираючи ті чи інші виховні інститути чи займаючись самоосвітою [9]. Важливою умовою успішності організації процесу навчання є засвоєння студентами здібностей формувати і постійно розширювати власний освітній простір за рахунок формування свідомої інтенції на навчання.

Освітньо-виховне середовище здатне набути творчого характеру, тобто стати, на думку К. Приходченко, складним утворенням, що формується в системі як результат спільної організаційно-управлінської діяльності всіх його учасників і має певне змістове наповнення [3]. Таке середовище активно розвиває різноманітні компетенції викладачів та студентів, зокрема: функціональну компетенцію; соціально-педагогічну компетенцію, яка полягає в розвитку творчого освітньо-виховного середовища ВНЗ як соціальної системи, яка перебудовує і трансформує системні зв'язки рефлексивної культури з іншими компонентами суб'єктності, змінює її механізми та функції у процесі самовизначення особистості, зв'язує цінності, смисложиттєві орієнтації в динамічну єдність; інноваційну компетенцію, яка полягає у спрямуванні на розвиток педагогічної системи ВНЗ шляхом інновацій: введення предметів варіативного компоненту за авторськими програмами, роботу

динамічних і статичних творчих груп, використання авторських навчальних посібників тощо; фасилітативну компетенцію, яка полягає у спрямуванні діяльності педагогів на створення оригінальної освітньої практики, в якій взаємодіють суб'єктність і рефлексивна професійно-педагогічна майстерність, культура, саморозвиток, самовизначення, самореалізація.

Висновки. Отже, виявлено взаємозалежність між умовами освітнього середовища і професійним вихованням студентів у вищому навчальному закладі. З метою підвищення ефективності професійного виховання майбутніх фахівців, вищим навчальним закладам необхідно дотримуватися певних умов середовища, а саме професійності, лояльності, гнучкості та інформативності. Критеріями, що характеризують виховне середовище ВНЗ як середовище професійного виховання є гнучкість, відкритість, дотримання балансу між стабільністю та динамічністю середовища, занурення у професійну діяльність.

Література:

1. Кремень В.Г., Биков В.Ю. Категорії «простір» і «середовище»: особливості модельного подання та освітнього застосування [Текст] / В.Г Кремень, В.Ю. Биков // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2013. – №2. – С. 3-16.
2. Мануйлов Ю.С. Средовой подход в воспитании [Текст] / Юрий Степанович Мануйлов // Педагогика.– 2000. – №7. – С.36-41.
3. Приходченко К. І. Творче освітньо-виховне середовище навчального закладу: навчальний посібник [Текст] / Катерина Іллівна Приходченко. – Харків : Видавнича група «Основа»: «Тріада+», 2007. – 160 с.
4. Сарапулова Є.Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера: Монографія [Текст] /Євгенія Геннадіївна Сарапулова. – К.: МАУП, 2003. – 264 с.
5. Сафронова Е.М. Воспитательная деятельность в контексте личностного подхода в образовании [Текст] / Е.М. Сафронова // Педагогика. – 2003.– №3. – С. 38-44.
6. Селиванова Н.Л. Современные представления о воспитательном пространстве [Текст] / Н.Л. Селиванова // Педагогика. – 2000. – № 6. – С. 35-39.
7. Сериков В.В. Ситуация развития личности современного студента [Текст] / В.В. Сериков // Воспитательная среда вуза как фактор профессионального становления специалиста. – Воронеж, 2001. – С. 20-23.
8. Станкевич Л.В. Роль культуросообразной среды в формировании коммуникативной культуры будущих юристов [Текст] / Л.В. Станкевич // Среднее проф. образов. – 2008. – № 10. – С. 70-72.
9. Шабалин Ю.Е. Образовательное пространство в современной философии и теории образования [Электронный ресурс] / Электрон. реферат. сб. нормат. актов. Режим доступа: <http://region.edu3000.ru/aboutme.htm> (дата обращения: 10.03.15).

Аналіз наукової літератури показав значні переваги середовищного підходу в педагогічній практиці вищого навчального закладу. Досліджується ситуація розвитку особистості як спеціально створеного середовища, на основі особистісного та професійного досвіду фахівця і того, що представляє середовище та вивчення питання їхньої інтеграції. Вплив середовища на людину опосередкований, не лише на свідомому, але й на підсвідомому рівні. Середовищний підхід дає можливість студенту самостійно орієнтуватися в потоці інформації й забезпечує максимум адаптації. В умовах даного підходу вплив на особистість є цілісним та гармонійним.

Подальший розвиток досліджень у даному напрямку бачимо у теоретико-практичній розробці науково-методичного супроводу створення та функціонування освітньо-виховного середовища ВНЗ в контексті формування й розвитку професійних якостей майбутніх фахівців.